

zsibbasztja. Hiszen e társulatokban fél óra alatt megbeszélük, elhatározzák és foganatosítják azt, a mit az akadémiában fél esztendő alatt sem vihetnének keresztül.

Az első dolog, a mit akadémiánknak okvetetlenül meg kell tenni: a maga osztályainak külön budgetet és teljes autonómiát adni. A míg ezt meg nem teszi, addig ne vegye a szakemberektől rossz néven, ha tőle el és az illető szaktársulatok felé gravitálnak.

De talán már későn is verjük a bokrot, mert a mint látszik a nyúl, ha még nincs is kiugrasztva, de legalább már ugrófélben van. Az akadémia legtekintélyesebb köreiben mind hangosabban és hangosabban rebesgetik, hogy az akadémia ügyrendjében gyökeres változtatásokat terveznek, és hogy az osztályoknak már az idén megadják a rég óhajtott autonómiát.

Hogy ez aztán vissza fog hatni ama társulatok programjára és munkakörére is, melyek most az akadémiának kisebb-nagyobb mértékben concurrentiát csinálnak, az kétségtelen. Mily mértékben fog e visszahatás bekövetkezni, az viszont az akadémia osztályainak adandó autonómia mértékétől s azután még attól is függ, hogy az egyes osztályok miként fognak élni tudni a nekik adott szabadsággal.

Addig pedig legjobb megmaradnunk a mostani várakozó állásban. Az akadémián a sor, megtenni az első lépést. A többi magától fog következni.

SZILY KÁLMÁN.

II. A TANSZABADSÁG A NÉMET EGYETEMEKEN*.

(Helmholtz rectori beszéde a berlini egyetemen, 1877 okt. 15.)

Európa középkori egyetemeinek eredetét az egyetemi tanulók azon önkénytes magánegyesülései képezték, melyek hírneves tanárok befolyása alatt jöttek létre, s melyek ügyeiket önmaguk intézték. Ez egyesületek, nyilvános hasznuk elismeréseként, csakhamar az államhatalomtól védő kiváltságokat s

tiszteleti jogokat, nevezetesen különös törvénykezést s akadémiai fokok osztásának jogát nyerték. Ama kor tanulói tulnyomóan érett férfiak voltak, kik elsőben is ismeretszerzés és minden gyakorlati cél nélkül keresték fel az egyetemet; nem sokára azonban kezdtek fiatalabbakat is az egyetemekre kül-

* Helmholtz hírneves berlini tanár az egyetemi rectori tisztségbe igtatása alkalmával e sokat vitatott és fejtegetett tárgyban gyönyörű beszédet tartott, mely főleg azért érdemel kiváló figyelmet, mivel Helmholtz, mint a természettudományok egyik legtekintélyesebb képviselője, hatalmas logika s meggyőző tények erejével fejtegeti a középkorban megfogamzott egyetemi szervezet újkori átalakulásait, mint a melyekre főleg a természettudományok voltak eldöntő hatással. Ezek szélesbítették ki az egyetemek értelmi hatáskörét, fűzték össze a gyakorlati életet a túlfinomított elméleti világgal, összhangot s okozati összefüggést hoztak létre a tudomány egészében, s így minden irányban éltető-

deni, s ezeket a korosabb tagok felügyelete alá helyezték. Az egyes egyetemek ismét szűkebb körű, gazdasági jellegű egyesületekre oszlottak, nationes, bursae, collegia elnevezés alatt, melyeknek korosabb, graduált tagjai — seniorek — minden egyes ilyen egyesületek ügyeit gondozták, s a közös egyetemi ügyek intézése végett is egybegyültek. A bolognai egyetem udvarában számos ily nationes-ek régi időből fennmaradt czimerei, továbbá tagjaik és seniorjaik névsorozata még most is látható. A korosabb, graduált tagok éltök végéig az egyesületekben ilyenekül tekintettek, s különösen szavazati jogukat megtartották, mint ez a bécsi egyetem doktori collégiumánál s az oxfordi és cambridgei college-ekben egész a jelen időig érvényben volt, részben érvényben van még ma is.

Önálló férfiak ily egyesülete, melyben a tanító és tanuló semmi más érdek által nem tartattak össze, mint egyedül a tudomány szeretete által, némelyek ösztönöztetve a törekvéstől, hogy a szellemi műveltségnek az ókor

által reánk hagyott kincseit megismerjék, mások igyekezték az éltüket üdítő, ideális lelkesedést a fiatalabb nemzedékben is felkelteni, — ezek képezték az egyetemek kezdetét, mely utóbbiak a mondottak szerint, az eszme és szerveztük eredetére nézve, a legteljesebb szabadságon alapultak. De e mellett nem szabad modern értelemben tanítási szabadságra gondolnunk. A többség általában eltérő nézetkülönbségekkel szemben igen nagy türelmetlenséget nyilvánított. Nem épen nagyon ritkán történt meg az is, hogy a kisebbséghez tartozókat az egyetem végleges elhagyására kényszerítették. S ez nem egyedül ott történt, hol az egyház beleártotta magát, s hol politikai és metaphysikai mondások képezték a vita tárgyát. Még az orvosi facultások is, közöttük első helyen mint leghíresebb a párisi, nem szenvedtek semmi eltérést attól, mit Hippokratés tanának tekintettek. A ki az arabok gyógyszerreit használta vagy a vérkeringésben hitt, az egyetemből kiutasított.

Az egyetemek jelenlegi szerveze-

leg és fejlesztőleg hatván, igen rövid idő alatt az egyetemek szervezetében azon mértékben érvényesültek, mely a természettudományokat a többiekkel egyrangú tényezőkként ez idő szerint feltünteti „S valóban“ — úgy mond H e l m h o l t z — „bár mennyire különbözzenek is a természettudományok tárgyai, módszerei és közvetlen céljai külsőleg az ész-tudományokétól, s az eredmények bár mily idegenszerűek, a hozzájuk kötött érdek bár mily távolfekvőnek látszassék is azok előtt, kik egyedül az észvilág közvetlen nyilvánulásáival s fejleményeivel foglalkoznak: valóságban mégis a tudományok ezen két osztálya között úgy a végső célok mint a tudományos módszer legbensőbb lényege tekintetében a legszorosabb rokonság létezik. Ha a természettudományok legtöbb vizsgálati tárgya nincs is közvetlenül az ész érdekeivel összefűzve, mégis másfelől nem szabad elfelejtenünk, hogy bennük a valódi tudományos módszer hatalma sokkal kézzelfoghatóbb módon érvényesül, hogy a való a valótlanról a tények megmásíthatatlan kritikája által sokkal élesebben elkülönül, mint ez az ész-tudományok kuszáltan egymásba szőtt problémáinál lehetséges“. A természettudományok ezek szerint egész indokoltan foglaltak helyet az egyetemek által ápolott tudományok körében. De igényeik, módszerük, közvetlen érdekük idegenszerűnek tűnt fel. Befogadásuk által módosulnia kellett az egyetemi szervezetnek néhány olyan alapelveknek, melyeket évszázadokon át folyt fejlődés hozott létre. Ép azért érdekes H e l m h o l t z beszéde, melyet alább csekély kihagyásokkal egész terjedelmében közlünk, mivel az egyetemi szervezetnek ezen megváltoztatott és módosult jellegét egyrészt a természettudományok érdeke, s másrészt a történeti oknyomozás szempontjából tárgyalja.

B. I,

tükbe való átalakulását lényegesen, főleg az tételezte fel, hogy az állam az egyetemeket anyagilag istápolta, de viszont igénybe vette maga számára a jogot, hogy vezetésükben közreműködjék. Ezen fejlődés menete Európa különböző országaiban különböző volt; feltételeztetett az részben a politikai viszonyokbeli eltérés, részben pedig a nemzeties észjárás által.

Legkevesebb változást szenvedett a két régi angol egyetem, az oxfordi s a cambridgei. Nagy alapítványi vagyonuk s az angol politikai érücke minden létező jog megőrzése iránt majdnem minden változtatást kizártak, még azon irányokban is, melyekben változtatások felette kívánatosak lettek volna. Mindkét egyetem a lényegre nézve még most is megőrizte jellegét mint papnövédek iskolája, egyedül azon különbséggel, hogy míg hajdan a római, most az anglikán egyházhoz tartoznak. Ezen egyetemek által nyújtott oktatásban, a mennyire az a szellem általános művelésének szolgálhat, laikusok is részt vesznek, kik e mellett éppen olyan életmódnak és felügyeletnek vannak alávetve, mint a minőt hajdanában fiatal papnövédekre nézve elrendelni jónak találtak. Megannyian convictusokban (colleges), a collegek bizonyos számú korosabb, graduált tagjainak (fellows) felügyelete alatt együtt élnek, egyébként az angolországi tehetsős osztályok életmódja s erkölcsöknek megfelelően. Kimenniök csak az előírt, kissé klerikális szabású öltözetben szabad, melyen nemcsak az elért akadémiai fokok, hanem a különböző nemességi osztályok is külön jelvények által vannak megkülönböztetve. Az oktatás, tartalma és módszerei szerint, magasabb szabású gymnaziális oktatásnál nem egyéb, s csak a vizsgálatban igényeltre való szorítkozásában s az előírt tankönyvek tartalmának tanulmányozásában hasonlít valamennyire a repetitoriumokhoz, melyeket néha a mi egyetemeinknél is tartanak. A tanulók által elért eredmények az akadémiai

fokok elnyerésére előszabott igen beható vizsgálatok által ellenőriztetnek, melyekben igen mélyreható ismereteket de csak kevésbé kiterjedt téren igényelnek. Ily vizsgálat által az akadémiai méltóságok régi fokozatai, mint baccalaureus, licentiatus, magister artium, s doctor megszerezhetők. Tanítók gyanánt főleg csak a már nevezett fellowk működnek és pedig nem hivatalos kinevezés folytán, mint a mi gymnaziális tanáraink, hanem mint a tanulók egyes csoportja által fölfogadott magántanítók. Tanár csak kevés van, s ezek is aránylag kevés, többnyire lanyhán látogatott előadást tartanak, rendszerint a tudomány egyes, igen különleges fejezeteiről. Előadásaik éppen nem képezik az oktatás lényeges részét, hanem legfeljebb egyes, saját érdekükben tovább törekvő tanulóknak nagyobb fokú előhaladásra alkalmatszolgáltatnak. Az egyes collegek különben egymástól egészen elválnak választva, s egyedül a vizsgálatok tartása, az akadémiai fokok odaitélése s egyes tanárok kinevezése képeznek közös egyetemi ügyet.

Csak a legújabb időben történt meg az, hogy oly tanulókat is vettek fel az egyetemre, kik az anglikán egyházhoz nem tartoznak, s ezen kívül az orvosi s jogi szaktudományokbeli oktatásról is kezdtek valamennyire gondoskodni. Az angol egyetemek tanárai között nagyszámú igen kitünő, a tudományra nézve jelentőséggel bíró férfiú találtatik. Mint-hogy azonban azok választásánál nem egyedül a testülethez a jelenben tartozó összes fellowk bírnak szavazati joggal, hanem mindazok is, kik hajdan fellowk voltak, most azonban az egyetemtől elváltan élnek s evvel semmi érdeklődésben nem állanak, ellenben politikai s egyházi párttörekvésekbe mélyen be vannak bonyolítva — annál fogva párttekintetek s személyes czimboráskodás többnyire sokkal elhatározóbb befolyást gyakorolnak, mint a tudományos érdem. E tekintetben az angol egyetemek a középkoriak egész intolerantiáját megőrizték. Az illető tanárok különben még

arra sincsenek szorítva, hogy az egyetem székhelyén lakjanak, hanem sátorfájukat bárhol a királyságban felüthetik, sőt tetszés szerinti hivatalt, péld. nem ritkán vidéki lelkészét, vállalhatnak, ha csak hetenként egyszer, előadás tartása céljából, az egyetemre jönnek, s gyakran, állítólag, még ennyi sem történik.

Míg az angol egyetemek a rendelkezésükre álló óriási segédeszközök közül, tudományosan megbízható tanárok s tanári állások dotációjára aránylag csak keveset, s e keveset sem következetesen ugyanazon célra fordítják, addig birtokában vannak egy más intézménynek, mely a tudományos tanulmányozást illetőleg sokat ígérő, eddig azonban alig mutatott föl sokat, t. i. a fellowship intézményének. Azok, kik a legjobb vizsgákat tették, megmaradhatnak mint fellow a college-ben, hol lakást s eltartást találnak s emellett még kielégítő fizetést (200 fontot) húznak, hogy ekként tudományos foglalkozásra teljesen szabad érkezésük legyen. Oxfordnak 557, Cambridgenek 331 ilyen állása van. A fellowk működhetnek ugyan, mint a college-beli tanulók tanítói (tutors), de erre nem kötelezveik. Még csak az egyetem székvárosában sem kell lakniok, hanem ösztöndíjukat elkölthetik, a hol épen akarják s azt határozatlan időre megtarthatják. Csak ha megnősülnek, vagy hivatalt vállalnak, vesztik el az ösztöndíjat, egyes különös eseteket kivéve. Ők képezik a régi tanulói testületek sajátképeni jogutódait, melyek által s melyekért az egyetem alapítva s fundálva lőn. De bár mily tetszetős legyen is ezen intézmény terve, bár mily bámulatra méltó pénzeszközök költetnek el reája, ép oly kevésre képes az, minden elfogulatlan angol ítélete szerint, a tudomány terén, nyilvánvalóan azért, mert e fiatal emberek legtöbbje, bár a tanulók színe-javát képezik, s a tudományos munkálkodásra legelőnyösebb viszonyok közt élnek, — oktatási idejük alatt a kutató élenkítő szellemével nem állottak elégséges érintkezésben, hogy most maguk részé-

ről saját érdekkükbe s nőnnön lelkesedés által hajtava, a munkát tovább vigyék.

Az angol egyetemek által szolgáltatott eredmények bizonyos irányban igen nevezetesek. E tanodák tanulóikat képzett férfiakká nevelik, olyanokká ugyan, kiknek politikai s egyházi pártjuk korlátait nem kell áttörni, s kik azokat valóban nem is törik át. Oxfordnak előnyt adnak a Toryk, Cambridgenek a Whigek. Két dolog az melyben e két egyetemet mértékszabályúl elfogadhatnók. Az egyik az, hogy tanulóikban az ókor szépsége s ifjú üdősége iránti élénkebb érzület mellett még a nyelvbeli kifejezésmód éle s finomsága iránti érzéket is elismerésre méltó mértékben kifejlesztik s ez náluk nevezetesen a módban érvényesül, melylyel anyanyelvüket kezelni tudják. Tartok tőle, hogy a német ifjúsági oktatásnak leggyöngébb oldala ez irányban keresendő. A másik abban áll, hogy az angol egyetemek, miként az angol tanodák általában a tanulók testi jólétéről sokkal jobban gondoskodnak. Utóbbiak szellős, tágas gyepvel borított terektől s faültvényektől körülvett épületekben laknak és dolgoznak, s élveik legnagyobb részét a játékokban lelik, mint a melyek a testi erő s ügyesség kifejtésében szenvedélyes versengést képesek felkölteni s ez irányban hatályosabbaknak bizonyultak, mint a mi torna- és vívó gyakorlataink. Nem szabad elfelejtenünk, hogy mennél inkább zárjuk el a fiatal embereket a szabad légtől s erélyesebb mozgáshoz való alkalmától, annál inkább növekszik bennök a hajlandóság, hogy a dohánnyal való visszaélésben, s bódító italok élvezésében látszólagos üdülést keressenek. El kell ismerni továbbá még azt is, hogy az angol egyetemek tanulóikat erélyes és pontos munkára szoktatják, s a művelt társaság erkölcsiben fenntartják. A mi a szigorúbb őrizet *erkölcsi* hatását illeti, ez állítólag meglehetősen semmis.

A skót s néhány újabb eredetű kisebb angol egyetem, mint az Univer-

sity College s a Kings College Londonban, Owens College Manchesterben, inkább német s hollandi mintára vannak alkotva.

A francia egyetemek fejlődése ettől egészen eltérőleg, mondhatni ellentétesen ment végbe. A francziák hajlámánál fogva: mindent, a mi történelmileg fejlődött, észszerű theoriák alapján feldűlni, facultásaik is teljesen következetes módon tisztán oktatási intézetekké, az oktatás menetét illetőleg szilárd szabályzatokkal bíró tanodákká fejlődtek. Mint ilyenek teljesen el vannak választva a tudomány előhaladásának szolgálni kívánó intézetektől, minők a Collège de France, a Jardin des Plantes, az École des études superieures. A facultások egymástól teljesen el vannak különítve még ugyanazon városban is. A tanulmányi rend szigorúan elő van írva, s az eredményeket gyakori vizsgák által ellenőrzik. A francia oktatás csak arra szorítkozik, a mi kézzelfoghatóan meg van állapítva s ezt jól rendezetten, s gondosan átdolgozott módszer szerint, könnyen és érthetően igyekszik a tanulóval elsajátítani a nélkül, hogy kétkedésbe vagy mélyebbre menő indokolásba bocsátkoznék. Elégséges, ha az erre alkalmazott tanerők jó felfogó tehetséggel bírnak. Franciaországban ép ezért ballépésnek tartják, ha egy sokat ígérő tehetségű fiatal ember valamely vidéki facultáson tanári állást vállal. A francia oktatás módja igen alkalmas arra, hogy általa középszerű képességű tanulók a hivatásuknál szükségelt routinehez kielégítő ismereteket szerezzenek. Különböző tanárok között nem választhatván, in verba magistri esküsznek; ez minden kételytől mentes, boldog önmagával való meglegedést idéz elő. Ha jól választották meg a tanárt, akkor ez a közönségesen előforduló esetekben elégséges, midőn is a tanuló, úgy csinálja a dolgot, a hogy ezt a tanártól látta. Csak a közönségestől eltérő esetekben tűnik ki, hogy a tanuló mennyi valóságos belátásra s ítéletre tett szert. Különbö a francia nemzet tehetséges, élénk s

dicsvágyó, s ez az oktatási rendszer számos fogyatkozását helyreüti.

A francia egyetemek szervezetének egy különleges vonását az képezi, hogy a tanár állása hallgatói helyeslésétől egészen függetlenül van szervezve. A facultásához tartozó tanulók, előadásai látogatására szabály szerint kötelezvék, s az általuk fizetett tetemes illetékek az oktatásügyi ministerium pénztárába folynak; ezekből fedeztetnek az összes egyetemi tanárok fizetési; az állam az egyetemek fönntartásához csak elenyésző csekély összeggel járul. Ha tehát a tanár nem lel valódi kedvet tanári működésében, vagy nincs meg benne a dicsvágy, hogy sok hallgatója legyen, akkor az általa nyújtott oktatás sikere iránt könnyen közömbössé válik, s azon van, hogy minél kényelmesebben élhesse világát.

A tantermeken kívül a francia tanulók nélkülöznek minden felügyeletet s nem bírván különös rendi érzülettel s rendi erkölcsökkel, más foglalkozási ágak hasonnemű fiatal embereivel összekeverten élnek.

Sajátságosan különbözik e két végettől a német egyetemek fejlődése. Minthogy saját vagyonukra nézve sokkal szegényebbek, semhogy az oktatás eszközei iránt folyton növekvő igények mellett az állam segedelmét szivesen igénybe nem vették volna, s másfelől nem lévén elég hatalmasak, hogy a modern államok erősödési törekvései közepett, a régi jogviszonylatok csorbitásának ellenállhattak volna, a német egyetemek kénytelenek voltak, magukat az állam vezető befolyásának alárendelni. Ennek folyományaként elvileg majd minden fontosabb egyetemi ügy fölötti végső eldöntés az államra ment át s esetileg, politikai vagy egyházi feszültség idejében e felsőségi hatalmat kiméletlenül alkalmazták is. Az önálló uralomra magukat felküzdött államhatalmak azonban a legtöbb esetben kedvező hangulatot tanúsítottak az egyetemek irányában; szükségük volt képzett hivatalnokokra, s az országos

egyetem jó hírre a kormányzati rendszerre is bizonyos fényt árasztott. Azonkívül az előjáró hivatalnokok tanulói voltak az egyetemnek, s így nem szüntek meg hozzá ragaszkodni. Valóban igen csodálatos, hogy a háborús világ s a politikai átalakulások közepett, melyek a szétbomló császárság s az újonnan megállapított önállóságukért küzdő államokban lefolytak, tehát oly időben, midőn úgy szólván az összes régi rendi jogok tönkre mentek, miként tudták Németország egyetemei benső szabadságuknak sokkal tetemesb magvát, és pedig e szabadságnak legbecesebb oldalait megmenteni, mint a lelkiismeretesen conservatív Angolország, vagy a szabadságot viharosan hajhászó Franciaország.

A német egyetemek megmaradtak a régi felfogás mellett, mely szerint a tanulók maguk felelős fiatal emberek, kik a tudományt saját ösztönökből keresik, s a kikre rábizzák tantervük oly módon összeállítását, mint ezt ők maguk jónak látják. Ha egyes hivatási ágakra nézve mindemellett is meghatározott előadások hallgatása, az úgynevezett kényszerkollégiumok előírva voltak, e rendelés nem az egyetemtől mint ilyenről, hanem az államhatóságoktól származott, mint a melyektől a jelöltnek bizonyos hivatási ágához bocsátása függött. E mellett most ép úgy, mint már ezelőtt is, múló kivételeket leszámítva, a tanulók egészen tetszésük szerint választhatnak a német nyelvű egyetemek között Dorpattól Zürich, Bécs és Gratzig, s minden egyes egyetemen szabadon választhatnak a tanárok között, kik ugyanazon ismeretágát előadják és pedig teljesen függetlenül azok állásától mint rendes, rendkívüli vagy magántanár. Sőt e mellett még fennmarad a tanulókra nézve a lehetőség is, hogy ismeretszerzésük tetszés szerinti mérvű részét könyvekben keressék; sőt nagyon is kívánatos, hogy elmúlt idők nagy férfainak művei a tanulmány lényeges részét képezzék.

Az egyetemen kívül a tanulók élet-

módja feletti minden felülvizyázat melőzve van mindaddig, míg a tanulók a közbiztonság őreivel ellenkezésbe nem jönnek. Ezen eseteken kívül az egyetlen felvigyázat fölöttük saját kartársaik részéről gyakoroltatik, mi által akadályozva vannak olyasmit elkövetni, a mi a rendi becsületérzéssel ellenkezik. A középkori egyetemek szilárdan zárolt testületeket képeztek, saját törvénykezéssel, mely jogosítva volt a tagok fölött élet-halálra itélni. Minthogy a testületi tagok többnyire idegen országban éltek, ezen különleges törvénykezés szükséges volt, részben hogy a tagok idegen törvényurak önkénykedésétől megóvassanak, részben pedig, hogy a testületen belül a tisztesség s rend ama mértéke megőriztessék, mely szükséges volt, hogy a testületnek az idegen területen a vendégjog folytonossága biztosíttassék s saját tagjai között felmerült viszályok békés úton kiegyenlítettessenek. Újabb állami alakulásaink között ezen akadémiai törvénykezés maradáki lassanként a rendes törvényszékek hatáskörébe mentek át, vagy fognak átmenni a közel jövőben, de a mi még most is fenn áll, az ama szükségesség, hogy élénk és erőtelj fiatal emberek ily nagy egyesülésére nézve bizonyos korlátozások megtartassanak, melyek a békességet a kartársak s a város polgári lakosaival szemben biztosítani hivatva vannak. Ide céloz az egyetemi hatóságok fegyelmi joga kollíziók eseteiben. De mindazonáltal még most is azon kell lennünk, hogy e cél legfőképen a tanulói becsületudás érzülete által éressék el, s szerencsének kell mondani, hogy a testületi összetartozandóság érzülete s az egyes egyén becsületudásának evvel összefüggő követelménye a német tanulóknál váltig élénk maradt. Nem akarom evvel a tanulói becsületességről szóló codex minden határozományát védeni; van azok közt néhány a középkorból fennmaradt rom, melyekre nézve jobb volna, ha kiküszöböltetnének; azt azonban csak a tanulók maguk eszközölhetik.

A legtöbb külföldre nézve a német tanulók ezen felvigyázat nélküli szabadsága, minthogy elsöben is e szabadságnak nehány könnyen felismerhető kinövése tünik szemükbe, csodálkozás tárgyát képezi; nem képesek felfogni, miként lehet a fiatal embereket egészen önmagukra hagyni. A német férfiu tanuló korára, mint az élet arany korára, emlékezik vissza; irodalmunkat és költészetünket ez érzelem nyilvánulásai át meg át lengik. Ellenben a többi európai népek irodalmában ilyesminek még nyomára sem akadunk. Csak a német tanuló őrzi meg ezen örömtelt visszaemlékezést azon időre, midőn ifjúi önnön felelősségének élvezetében, felmentve az idegen érdekekbeli munkától, kizárólag ama feladatának élhetett, hogy a legjobbja és legnemesebbje után törekedjék annak, mit az emberiség eddig tudásban és nézetekben felhalmozni képes volt; s teszi ezt barátságos versengésben nagyszámú hasonlóreklvésű társaival s naponkénti szellemi érintkezésben oly tanárokkal, kiktől eltanúlja, miként mozognak a gondolatok önálló fejekben. Ha saját tanulói időmre visszaemlékezem, s felidézem a benyomást, melyet oly férfiu mintaphysiológus Johannes Müller reánk gyakorolt, az utóbb nevezett pontot valóban igen sokra kell tartanom. A ki valaha egy vagy több elsőrangú férfiuval érintkezésbe jött, annak szellemi mérvszabálya az életre nézve megváltozott; ily érintkezés egyszersmind a legérdekesebb, mit az élet nyújthat.

A szabadság szükségképen felelősséggel jár. Gyenge jellemekre ép oly káros adomány, mint a mily becses az erősekre nézve. Nem szabad csodálkoznunk, hogy atyák és államférfiak néha nálunk is azt sürgetik, hogy a felvigyázatnak és ellenőrzésnek az angolhoz hasonló szigorúbb rendszere behozásék. Kérdést sem képez, hogy ily rendszer mellett nem egy fiatal ember megállaná helyét, ki most a szabadságban tönkre megy. Csakhogy becsesebbek az államra s a nemzetre nézve azok, kik a sza-

badságot elviselhetik, s megmutatják, hogy önnön erejükből és belátásukból, saját érdekükből tudományt művelni s előbbre törekedni tudnak.

Midőn megelőzőleg a nevezetes fér fiakkal való szellemi érintkezés befolyását hangsúlyoztam, ez egy más saját szerűség megbeszélésére vezet, mely sajátszerűség által a német egyetemek az angol és francia egyetemektől különböznek. Abban áll az, hogy nálunk legfőképp oda törekednek, miként az oktatás oly tanárok által nyúj tassék, kik a tudomány önálló tovább vitelében képességüket kimutatták; ezt mi feltétlenül a tanár legfőbb minősítő kellékének tekintjük. Angolok és francziák ezen pont felett is szoktak csodálkozásuknak kifejezést adni. Ezek ugyanis a németeknél sokkal több súlyt fektetnek az úgynevezett oktatási, vagyis azon képességre, mely lehetsé gessé teszi, hogy az egyetemi oktatás tárgyai jól rendezett, átpillantható alakban, s ha lehetséges, ékesszóló, a figyelmet megragadó és mulatságos módon fejtegettessenek. Híres szónokok elő adásai a Collége de France, Jardin des Plantes, úgy szintén Oxford és Cambridgeben is gyakran gyűlő helyei az előkelő és művelt világnak. Németországban nemcsak közönyösek, hanem bizalmatlanok is a szónoki csin iránt, s egyszersmind kelleténél hanyagabbak is az előadás külalakját illetőleg. Kérdést sem képez, hogy jó elő adást sokkal csekélyebb fáradsággal kísérhetünk, mint a rosszat, hogy az előbeni tartalmát biztosabban és teljesebben foghatjuk fel, hogy jól rendezett, a lényeges pontokat, miként a tagozatot tisztán előtűntető, a tárgyakat szemléletileg megvilágító tárgyalás ugyanazon idő alatt sokkal több tartalmat közve tithet, mint az, mely az ellenkező tulajdonságokkal bír. Nem akarom tehát a beszéd- és irmodorbéli alaknak gyakran tetemesen túlajtott megvetését védeni. Azt sem tagadhatni, hogy igen gyakran jelentékeny tudományos érdemű és szellemi eredetiségű férfiak

is felette szakadozott, nehézkes s akadózó előadási modorral bírnak. Mégis nem ritkán azt észleltem, hogy ilyenmű tanároknak számos és ragaszkodó hallgatójuk volt, míg gondolatszegény szónokok az első előadásnál csodálkozást, a második után fárasztó érzést keltettek s a harmadik után elhagyattak. A ki hallgatóiba tételei helyességének teljes meggyőződését oltani akarja, annak mindenekelőtt saját tapasztalásából kell tudnia, miként jut el az ember a meggyőződéshez, miként nem. Kell tehát, hogy a maga részére utóbbit kivívni tudta legyen, még ott is, hol előzők segítségét igénybe nem vehette; annyit tesz ez, hogy feltételt képez, miként az illető az emberi tudás határainál munkálkodott, s e tudás számára új tereket nyert legyen. Csupán idegen meggyőződéseket ismétlő tanár ám kielégítheti azon tanítványokat, kik tudományuk forrása-ként a tekintélyre vannak utalva, de épen nem azokat, kik meggyőződésük indokainak a legvégső alapokból való levezetését kívánják.

Látni való ezekből, mily nagy becsű bizalmat helyez a nemzet a német tanulóba. Nem irnak nekik meghatározott feczkéket, meghatározott tanárokat elő. Férfiaknak tekintik, kiknél a szabad meggyőződés megnyerése a főczél, kik a látszatot a lényegtől megkülönböztetni tudják, kiket nem lehet többé valamely tekintélyre való hivatkozás által lecsendesíteni s kik magukat ily módon lecsendesíteni nem is hagyják. Továbbá mind inkább gondoskodva lön arról, hogy a tanulók a tudás forrásaihoz, mennyiben azok könyvekben s emlékművekben, vagy kísérletekben s természeti tárgyak és jelenségek megfigyelésében rejlenek, hozzáférhessenek. Még a kisebbszerű német egyetemeknek is meg van a maguk könyvtára, gipszöntvény-gyűjteménye stb. És vegytan, görccsövészettan, élettan s természettan számára rendelt laboratorionok felállításában ismét Németország előzte meg Európa többi országait, melyek csak most kezdik ez eljárást utánozni.

Természettudományi Közlelőny. X. kötet. 1878.

A tanulók szabad meggyőződése csak akkor érhető el, ha a tanár meggyőződésének szabad kijelentése, ha a *tanítási szabadság* biztosítva van. Nem volt ez mindég megvédve; Németországban ép oly kevésbé mint a szomszéd-országokban. Politikai s egyházi viszályok idejében az uralomban levő pártok akárhányszor megengedték maguknak ez intézmény bolygatását; a német nemzet ezt mindég szentélyébe való illetéktelen tolkodásként érezte. A német birodalom kifejlett politikai szabadsága ez irányban is az állapot javulását idézte elő. E pillanatban a német egyetemeken a materialistikus metaphysika legvégletesebb következtetése s a Darwin-féle evolutionális elmélet alapján nyugvó legmerészebb okoskodások ép oly akadálytalanul adhatók elő, mint a pápai csalhatatlanság legtúlzottabb istenítései. Az indokok gyanúsítása, az ellenfél személyes tulajdonságainak szidalmazása — mind oly dolgok, melyeknek a tudományos tételek eldöntéséhez semmi közök — miként az európai parlamentek szöszékein, úgy itt is tilosak; úgy szintén mindennemű felhívás, mely törvényileg tilos cselekmények kivételére irányul. De egyáltalában nem forog fönn semmi akadály arra nézve, hogy valamely *tudományos* vitakérdés, *tudományosan* tárgyalassék. Ily értelembeli tanítási szabadságról a francia és angol egyetemeken szó sem lehet. Még a Collège de France-on is tilalom alatt állanak oly tudományos jelentősséggel s komolysággal bíró férfú, minő Renan E. előadásai, s az angol tutoroknak az anglikán egyház tanágotati rendszerétől hajszálnyira sem szabad eltérniök, ha csak magukat érseik censurájának kitenni, vagy tanulóikat elveszíteni nem akarják.

Tanítási szabadságunk még egy más oldaláról is kell szólanom. Ez azon elvnek tág volta, mely szerint a tanárok a német egyetemekhez bocsátatnak. A szó eredeti értelme szerint *doctor* annyit tesz mint „tanító“ vagyis olyas valaki, kinek tanítási képessége el

van ismerve. A középkori egyetemeken minden doctor, ha tanítványokat talált, tanítóként léphetett fel. Az idők folyása változtatott a cím gyakorlati értelmén. Legtöbbje azoknak, kik elérni óhajtották, nem szándékozott tanítóként működni, hanem a címet tudományos képzettsége nyilvános elismerésül használta. Csak Németországban őriztetett meg e régi jognak egy része. A túdori cím megváltozott értelmének s az oktatási ágak folyton haladó osztódásának megfelelően azon tudoroktól, kik az oktatás jogát gyakorolni akarják, amaz ismeretágbai, melyből magukat képesíteni óhajtják, mélyebbremenő, tudományos képességeket követelnek. Egyébként ezen képesített tudorok törvényes jogosítványai a legtöbb német egyetemen szorosan azonosak a rendes tanárokéival. Kevés helyen némi megszorító határozmányok állanak ugyan, ezeknek azonban jelentékenyebb gyakorlati fontosságuk alig van. Az egyetem régibb tanárai, nevezetesen a rendes tanárok, csak annyiban részesülnek tényleg előnyben, a mennyiben az oktatás segédszereként külszerű készülékeket igénylő szakokban az államintézetek eszközei felett szabadon rendelkezhetnek, másrészt pedig ők szokták a szakvizsgálatokat, tényleg gyakran az államvizsgálatokat is, megtartani. Ez természetesen a gyengébb kedélyekre a tanulók közül bizonyos nyomást gyakorol. Egyébiránt a vizsgálatok befolyását gyakran túlhajtani is szokták. Tanulóink gyakori ide-oda költözése folytán a vizsgálatok nagy számban oly vizsgálók előtt tétetnek le, kiknél a vizsgázók előadást soha nem hallgattak.

Egyetemi szervezetünknek egyetlen oldala sincsen, mely fölött külföldiek csodálkozásuknak oly élénk kifejezést kölcsönöznének, mint a magántanárok alkalmazása fölött. Bámulják s irigylik tőlünk, hogy oly nagy számú fiatal ember találkozik, kik fizetés nélkül s nagyon jelentéktelen leczképenz-bevételek, valamint igen bizonytalan jövőbeli kilátások mellett, magukat erőfeszítés-

sel járó tudományos munkálkodásnak szentelik. S a midőn földileg gyakorlati érdekek szempontjából itélik meg ez alakulatot, ép oly nagy mértékben azon csodálkoznak, hogy a facultások oly előzékenyen s oly könnyen fogadják saját magukba ezen fiatal embereket, kik minden pillanatban segítőkiből versenytársakká változhatnak át; úgy szintén azon is, hogy rossz versenyeszközök alkalmazásáról, ezen némi tekintetben delikát viszonyokban, vajmi ritkán hallani.

Miként a magántanárok befogadása, azonképen az üresedésbe jött tanári állomásokat betöltése is, ha nem is feltétlenül s utolsó fokban, de a facultástól, vagyis a rendes tanárok gyülekezetétől függ. E kettő képezi a német egyetemeken azon maradékát a néhai tudori collegiumoknak, melyre az ősrégi testületi jogok átszármaztak. A rendes tanárok bizonyos értelemben a régi idők graduáltjainak szűkebb körű bizottságát képezik, de olyant, mely a kormányok hozzájárulása mellett képződött. Rendes tanárok kinevezésének megszokványosabb módja abban áll, hogy a facultás a kormánynak választás és meghívásra három jelöltet terjeszt fel, anélkül hogy a kormány a felterjesztett jelöltekhez kötve volna. Különbö a facultásbeli felterjesztések mellőzése egészben véve a ritkaságok közé tartozik, hevesebb pártküzdelmek idejét ide nem értve. Ha nagyon szembeszökő aggodalmak fenn nem forognak, az eljáró hivatalnokokra nézve mindég keletlen személyes felelősséggel jár a szakértő testület javaslataival ellentétben oly tanárnak meghívása, kinek tenetségeit szélesebb körökben kellend bezonyítania.

De a facultásbeli társaknál forognak fenn a legerősebb indokok arra nézve, hogy a facultás tehetséges tanerőkkel szereltesék fel. Hogy valaki előadására kedvvel készülhessen, arra lényeges feltételt képez ama tudat, hogy az illető nem épen nagyon csekély számú intelligens hallgatónak ad elő. Számos tanár-

nál ezenkívül a bevétel tetemes része a hallgatók szaporaságától függ. Minden egyesnek tehát kívánnia kell, hogy facultása egészben véve lehetőleg sok s lehetőleg intelligens tanulót vonjon a tanodához. Ez azonban csak lehetőleg képzett tanerők segítségével, legyenek azok akár rendes, akár magántanárok, érhető el. Másfelől a hallgatók erőteljes önálló munkásságra való ösztönzése sikerrel csak akkor járhat, ha e törekvés a többi facultásbeli társak által is támogatatik. Hozzájárul ehhez még az is, hogy a kitünők collegákkal való együttműködés az életet az egyetemi körökben igen érdekessé, tanulságossá s buzdítóvá teszi. Ha valamely facultásnál ezen indokokon kívül még mások is érvényesülnének, akkor feltehető, hogy e facultás igen nagyot sülyedt. hogy nem csak méltóságának érzetét, hanem minden földi okosságát is elvesztette, s hogy mint ilyen rövid idő alatt önmagát tönkre teendi.

A mi az egyetemi tanárok közötti versengés kísérteit illeti, melylyel a közvéleményt ijeszteni néha megkísérik, ilyen nem fog létre jönni egy esetben sem, ha tanárok s tanítványok a jó fajtaból valók. Elsőben is csak nagyobb egyetemeken fordul elő az, hogy egy és ugyanazon szakma több tanerő által van képviselve s még ha a szakma hivatalos definitiójában nem is tétetnek különbség, ilyen mindazonáltal a tanárok tudományos irányatai szerint előálland s azok munkájukat akként fogják fölözthatni, hogy ki-ki annak azon oldalát képviselendi, melyet legjobban bír. Két kitünők, egymást ily módon kiegészítő tanár azután oly vonzási központot képez a szakmabeli tanulókra nézve, hogy a kettő nem szenved hallgatókban csorbát, habár talán a kevésbbé szorgalmasak egy részében osztzkodniok kell is.

A rivalitás kedvezőtlen hatásai azonban mindenütt ott lesznek érezhetőek, hol a tanárok egyike vagy másika magát tudományos állásában nem érzi egészen biztosnak. A facultások hivatal-

beli határozataira azonban ennek sincsen lényeges befolyása mindaddig, míg a szavazók egyikéről, vagy csak csekély számáról van szó.

Ily személyes érdekeknél veszélyesebbé válhatik egy határozott tudományos iskolának a facultás fölötti uralma. E mellett már azután arra kell számítanunk, hogy ha ezen iskola tudományilag túléli magát, a tanulók lassanként más egyetemek felé fognak fordulni. Mindenesetre, mi alatt ez történik, sok idő telhet el, s az illető facultás hosszú időre megbénítva maradhat.

Hogy az egyetemek mennyire törekedtek e rendszer mellett Németország tudományos fejeit magukhoz vonzani, az legjobban kitünik, ha körültekintünk, azt megtudandók, hogy az egyetemeken kívül mennyi úttörő férfiú maradt fenn. Ily körültekintés eredménye már onnan is kitünik, hogy az módot nyújt alkalmilag oly tréfákra s csúfolkodásokra, mint a milyen az, mely szerint Németországban az összes tudomány professzori bölcseségnél nem egyéb. Ha Angolországra pillantunk, legott férfiakra akadunk, kik, mint Humphrey Davy, Faraday, Grote az angolországi egyetemekkel semmiféle összeköttetésben nem állottak. Ha ellenben a német búvárok közül eltekintünk azoktól, kiket a kormány választási s politikai okokból, miként Strauss Davidot, az egyetemekbe befogadni vonakodott, továbbá azoktól, kik mint tagjai a német akadémiáknak, joggal bírtak bármely egyetemen előadások tartására, mint péld. Humboldt Sándor és Vilmos, Buch Lipót s mások, akkor a fennmaradó férfiak száma csak csekély törtet képezend a hasonló tudományos súlylyal bíró férfiak számával szemben, kik az egyetemeken működtek, míg hasonló számlálás Angolországban ép az ellenkező eredményt szolgáltatná. Nevezetesen feltűnt nekem mindég az, hogy a Royal Institution Londonban, e magán egyesület, mely rövidebb előadási sorozato-

kat szokott tartatni a természettudományok haladásáról tagjai s egyéb felnőttek számára, hogy ezen egyesület még oly nagy tudományos jelentőségű férfiakat is tudott tartósan magához vonzani, minők Humphrey Davy s Faraday voltak. Nagy díjazásoknak e célra való alkalmazásáról e mellett szó sem volt; nyilvánvalóan e férfiakat a szellemileg önálló férfiak és nőkből álló hallgatósági kör vonzotta. Németországban még mindég az egyetemek félreismerhetlenül azon oktatási intézetek, melyek még a tanerőkre is a legnagyobb vonzóerőt gyakorolják. Világos azonban, hogy e vonzóerő is azon fordul meg, hogy a tanár az egyetemen nem csak jól elkészült, munkához szokott s lelkesedésre képes, de olyan hallgatókat is találni remélhet, kik önálló meggyőződés megalkotására utalva vannak. Csak ez utóbbi képes a tanár képzeletét a tanulóban is gyümölcsözőkké tenni.

Igy egyetemeink összes szervezetén a szabad s önálló meggyőződésnek ugyanazon tisztelete vonul át, mely a németbe erősebben van beoltva, mint román és kelta törzsű árja rokonaiba. Ezeknél politikailag gyakorlati indokok nagyobb súlylyal esnek latba. Ők, mint látszik, teljes őszinteséggel képesek nyélbe ütni azt, hogy miként kell a kutató gondolatot visszatartani oly tétélek vizsgálatától, melyek előttük, mint politikai, vallási s társadalmi szervezetük szükséges alapjai, a vitának hozzáférhetetleneknek látszanak; teljesen indokoltnak tartják ők azt, ha fiatal embereiket nem engedik túl pillantani azon a határon, melynek átlépése nekik maguknak szándékukban nincsen.

Ha pedig a kérdések valamely tetrét, mint a vitának hozzáférhetlent, rögzíteni akarjuk, s legyen az még oly távolfekvő s még oly szűk körzetű, s legyen a szándék még oly jó, mindég a tanulókat előírt utakhoz kell szorítani s oly tanárokat kell alkalmazni, kik a tekintélylyel ellenkezni nem szoktak. Ez esetben azonban szabad meggyőződésről csak kötött értelemben lehet szó.

Látni való, hogy elődeink másként jártak el. Bármily erőszakosan léptek is fel alkalmilag a tudományos kutatás egyes eredményeivel szemben, a gyökeret elválni soha nem akarták; önálló meggyőződésen nem nyugvó vélelem előttük mindég alapjaiban értéktelennek tünt fel. Legbensőbb szívük szerint nem ejthették el a bizalmat, hogy a szabadság ballépéseit egyedül a szabadság, s az éretlen tudás tévelyeit az érett tudás képes csak ellensúlyozni. Ugyanazon érzület, mely a római egyház jármát lerázta, szervezte a német egyetemeiket is.

De minden intézmény, mely a szabadságra van alapítva, kell hogy számon vegye ítéletképességét és értelmét azoknak, kik a szabadságban részesíttetnek. Eltekintve a már korábban említett pontoktól, midőn a tanmenet s a tanár megválasztásánál a tanulók önálló ítéletére számot tartanak, az utóbb közlött fejtegetések ismét azt tüntetik elő, hogy a tanulók hogyan hatnak vissza tanáraikra. Egy leczkének jó keresztül vitele nehéz, s minden félévben újból eszközözendő munka. Folyton új meg új járul hozzá, melynek befolyása alatt a régi új szempontokból szemlélendő s újra rendezendő. A tanár csakhamar kedvét veszítené e munkában, ha tanulói buzgalmával s érdeklődésével nem találkoznék. Hogy mily magasra kelljen feladata felfogásánál hatolnia ez attól függ, hogy értelmesebb hallgatóinak elégséges száma mily mérvű megértésével találkozik. Sőt az előadások hallgatóinak száma nem csekély súlylyal szokott lenni az illető tanár meghívásaira s előléptetéseire, tehát a tanári kar összeállítására is. Mindezen vonatkozásokban számot tartottak arra, hogy a hallgatók közötti közvélemény összárama tartósan félre nem vezethető. A tanulók közötti többségnek, mely bizonyos értelemben a közvélemény vivője, eléggé logikailag iskolázott értelemmel, a szellemi erőki-fejtésnek elégséges megszokásával, valamint a legjobb mintákon megfele-

lően kifejtett azon tapintattal kell hozzá-
zánk jönnie, mely az igazságot annak
phrázisszerű külszínétől megkülönböz-
tetni képes. A tanulók között már meg-
vannak az értelmes főek, kik a közelebbi
nemzedékek vezetői lesznek, s tán már
nehány év múlva a világ figyelmét
magukra vonandják. Főleg ezek azok,
kik tudományos ügyekben kartársaik
véleményét elhatározó módon befolyá-
solják, s kik után a többiek önkéntele-
nül indulnak. Ifjú, tapasztalatlan s a föl-
indulásnak kitett kedélyeknél időn-
kénti tévedések természetesen könnyen
előfordulnak; egészen véve azonban
bizton lehet arra számítani, hogy a való
útra csakhamar mindég ismét rátérnek.

Igy küldték nekünk a gymnáziumok a
tanulókat ez ideig. Nagyon veszélyes
lenne az egyetemekre nézve az, ha nagy
mennységű oly tanulókkal árasztatnának
el, kik a nevezett vonatkozásokban
kevésbé fejlődtek ki. A tanulók általános
rend-érzületének nem szabad csökkenie.
Ha ez meg történik, akkor az akadémiái
szabadság veszélyei annak áldásai fölé
kerekednének. Nem szabad tehát sem
pedantériának, sem pedig gőgnek mon-
dani, ha az egyetemek más képzettségi
menetű hallgatókkal szemben az egyetemre
való fel-

vételt illetőleg kissé szigorúak. Még
veszélyesebb lenne természetesen az,
ha a facultásokba akár mily okból ta-
nárok kerülnének, kik a tudományo-
san önálló akadémiái tanár teljes képe-
sítésével nem rendelkeznek.

Ne feledjék tehát, kedves bajtársaim
hogy felelős helyen állanak. A nemes
hagyományt, melyről az imént már szó-
lottam, meg kell őrizniök nemcsak sa-
ját nemzetök, hanem mintaképül az egész
emberiség számára. Mutassák meg, hogy
a fiatalság is tud a meggyőződés önálló-
ságáért lelkesülni és érette dolgozni.
Mondom, dolgozni; mert a meggyőző-
dés önállósága csak lelkiismeretes át-
vizsgálás és eltökélt munka árán sze-
rezhető meg. Mutassák meg, hogy az
önnön szerzett meggyőződés terméke-
nyebb csira új nézetekre és helyesebb zsi-
normérték a cselekvésre, mint a legjobb
akaratú vezetés, mely tekintélyen alap-
szik. Németország, mely a 16-ik szá-
zadban az e fajta meggyőződés jogáért
legelőször kelt fel és érette vérét is áldozta,
e küzdelemben még ma is az első sorban áll.
Magasztos világtörténeti föladat jutott neki,
és önök vannak hivatva abban most közreműködni.

B. I.

APRÓBB KÖZLEMÉNYEK.

Á L L A T T A N.

(Rovatvezető: KRISCH JÁNOS.)

(1.) A LEPKÉK VÁNDORLÁSÁRÓL.
Újabb időben a természetbuvárok figyel-
mét a lepkék életében oly tünemény
keltette fel, mely az adatok hiánya miatt
mindekkorig nem igen képezte a meg-
beszélés tárgyát. E tünemény a lepkék
vándorlása. Hogy a lepkék vándorol-
nak, azt először Schmidt, Wismár-
nál, utána Dr. Schulte az Északi-
tenger fölött látta a *küpossta-pillangónál*
(*Pieris brassicae*); Schmidt mintegy 20
év előtt a szárazföldön, Schulte pedig

1872-ik év nyarán egy hajón való utazás
alkalmával a tenger fölött.

Schmidt megfigyelése szerint a lepkék
rendkívül nagy számmal lebegtek a
légben; egyenletesen szétszotva, vála-
mennyen egy irányban haladtak; kime-
rültnek egy sem látszott, minthogy le nem
szállottak. sőt egyesek elfogása is igen
nehezen sikerült. Schmidt a munkál-
kodó aratóktól délután kérdezősködve,
azt a felvilágosítást nyerte, hogy ez a
vándorlás már kora reggel óta tartott

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.